

doms. In particular, this applies to employees of territorial recruitment and social support centers, border guards, customs and tax authorities.

It is proved that granting such broad law enforcement discretion to the country of post-soviet law (which is still Ukraine) is premature, especially during the period of martial law, when the issue of protecting human rights is particularly sensitive.

It is stated that during the period of social tension, which is wartime, special attention should be paid to the legality of the boundaries of law enforcement discretion. Without compliance with this requirement, law enforcement discretion will inevitably turn into the arbitrariness of state institutions and create grounds for corruption, which is currently happening in Ukraine. Failure to comply with this rule can also increase distrust of government agencies and officials and bring society closer to a «social explosion».

It is emphasized that a measure of discretion is absolutely unacceptable when a decision is made by the relevant state bodies and officials solely on the basis of their right to make such a decision and their own legal consciousness, without taking into account the factual and normative grounds. In particular, the presence of a legally fixed correctly executed document (package of documents) should be a guarantee of making an appropriate law enforcement decision, without taking into account the doubts of the law enforcement body. That is, the issue of making or not making a decision as such cannot be subject to discretion if all the circumstances that are enshrined in the legislation are available for its adoption.

Refusal to perform certain actions by the law enforcement body must be issued in the proper (established by law) manner with mandatory justification for such a decision, in order to be able to appeal it. Refusal to provide such a document or failure to specify in it the grounds for the relevant decision should be the basis for bringing the official to legal responsibility.

Keywords: law enforcement discretion, martial law, legal practice, human rights, freedom of movement, constitutional law, legal awareness.

УДК 340.12:004

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.2.3

Калаченкова Катерина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА

У статті приділена увага розвитку юридичної клінічної освіти під впливом різноманітних інновацій та змін, що відбуваються на юридичній арені в умовах діджиталізації. Досліджено наукові позиції щодо розвитку юридичної клінічної освіти, зокрема в умовах діджиталізації. Коротко описується розвиток юридичної клінічної освіти. Зазначено, що історично наявність «реального клієнта» в діяльності студента-правника була важливим складником юридичної клінічної освіти. Проте в умовах сьогодення основний фокус юридичної клінічної правничої освіти змістився в бік більшого акценту на навчальному досвіді здобувача. Практичні навички майбутнього правника можуть відпрацьовуватись не тільки під час роботи з «реальними клієнтами», а також за допомогою «симуляції», а саме: дебатів, імітаційних судових засідань, турнірів, змагань тощо. Стверджується, що змісти програм юридичної клінічної освіти мають спільні риси, як-от: тренування професійних навичок, навчання на досвіді, а також прищеплення професійних цінностей громадської відповідальності та соціальної справедливості. У статті наголошено, що розвиток діджиталізації відкриває нові

можливості для юридичної клінічної освіти. Зазначено, що різні форми відпрацювання юридичних навичок, зокрема і за допомогою сучасних технологій, дає змогу максимально розкрити потенціал юридичної клінічної освіти, що цілком узгоджується з концепцією на глобальному рівні. Зазначено, що глобальний рух юридичної клінічної освіти підтверджується: великою кількістю транснаціональних співпраць між клініцистами з різних куточків світу; існуванням міжнародних глобальних організацій (наприклад, Глобальний альянс з юридичної освіти); включенням клінічної методології викладання в навчальні програми правничих шкіл по всьому світу; юридичними публікаціями, що присвячені розвитку юридичної клінічної освіти по всьому світу. Зроблено висновок, що завдяки розвитку комунікаційних технологій стираються кордони юридичної клінічної освіти.

Ключові слова: юридична клінічна освіта, діджиталізація, правнича школа, юридична клініка, цифрові технології.

Постановка проблеми. Вища освіта є центральним місцем для створення нових знань для 21-го століття, елементом розвитку вищої юридичної освіти є юридична клінічна освіта як особливий механізм сприяння якості юридичної освіти, що проявляється у створенні для студентів можливості під час навчання практикуватися в юридичній професії, виконуючи аналітичну та безпосередньо правозахисну роботу [1, с. 4], а цифрові технології є ключовими засобами для реалізації цього потенціалу.

Безсумнівно, наш світ стає все більш цифровим, але не всі прийняли цифрове мислення. Незважаючи на те, що більшість населення вміє користуватися технологіями, не всі використовують можливості, які привносять технології.

Сьогодні юридична клінічна освіта є розповсюдженою формою навчання, що дає можливість здобувачам отримати практичні навички юридичної професії. Майже кожна правнича школа має у своїй структурі юридичну клініку [2, с. 34]. Розвиток діджиталізації дає можливості для нових форм та напрямів розвитку юридичної клінічної освіти, до того ж накопичується досвід різних юридичних клінік, який потребує осмислення та опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує велика кількість наукових досліджень щодо юридичної клінічної освіти. Зокрема, можна відзначити роботи таких вітчизняних та зарубіжних авторів: Л. П. Амеличева, М. Barry, R. Burr ridge, А. О. Галай, Sh. Gavigan, J. Giddings, P. Joy, J. Dubin, К. О. Калаченкова, Л. Д. Руденко, F. Klein, М. В. Удод, В. С. Хорошковська та ін. Однак існує потреба дослідження розвитку юридичної клінічної освіти в умовах розвитку діджиталізації.

Метою статті є аналіз розвитку юридичної клінічної освіти в умовах розвитку діджиталізації.

Виклад основного матеріалу. Розвиток діджиталізації не стоїть на місці і все глибше проникає в усі сфери суспільного життя, необхідним складником якого є інформація як основна категорія у відносинах суспільства з державою, людини з державою, людей між собою, що досягається за допомогою інформаційних технологій [3, с. 30]. Технологічні інновації, зокрема зміни у способах

надання правових послуг, зростання віртуальної юридичної практики та широкий спектр інформації та послуг в інтернеті відкривають багато різних можливостей для покращення доступу до правосуддя та захисту своїх прав.

Роль комунікаційних та інформаційних технологій саме у клінічній юридичній освіті необхідно розглядати в контексті еволюції клінічної юридичної освіти. Ранньою ітерацією клінічної юридичної освіти була концепція, розроблена американським вченим, філософом права та юристом J. Frank у 1930-х роках [4]. Хоча це був не перший заклик до зміни способу викладання права в американських правничих школах [5, 6], J. Frank визнаний лідером руху правового реалізму та піонером у справі клінічної юридичної освіти [5].

Перші клініки зосереджувалися на наданні юридичних послуг зазвичай малозабезпеченим членам суспільства, і основною метою було служіння громаді, а не освітня користь. Сьогодні клінічна юридична освіта є справді глобальною за своїм масштабом і набуває різноманітних форм.

До того ж епоха четвертої промислової революції, або цифрова (діджитал-) революція, а саме розвиток інтернету і технологій, кардинально змінила спосіб взаємодії, виконання юристами своєї роботи, підвищила ефективність і прискорила процеси. Юридична клінічна освіта також зазнала певних змін, знаходячись у руслі сучасних тенденцій розвитку діджиталізації. Саме клінічна освіта здатна внести вагомий вклад у забезпечення подолання розриву між теорією та практикою під час підготовки юристів, а також і у налагодження взаємовигідних зв'язків між навчальними закладами й представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємницького та громадського сектору [7, с. 162].

M. Barry, P. Joy та J. Dubin, розглядаючи питання про адаптування юридичної клінічної освіти до цифрової епохи, зазначили: «Окрім впливу на місце клінічної освіти в новому тисячолітті, технологічний прогрес вплине на форми клінічної освіти, роблячи можливими нові та інші форми викладання й надання послуг, а також клінічні моделі» [5].

A. Evans характеризує клініку як «контрольовані практичні зустрічі між клієнтами та їхніми юридичними радниками в інтересах справедливого результату справи, процесів реформування законодавства та політичного оновлення» [8].

Les A McCrimmon, спираючись на роботу S. Rice і G. Coss, виокремлював клінічну освіту серед інших форм юридичної освіти на основі таких ознак:

- наявність реального клієнта в діяльності студента;
- акцент на етиці та професіоналізмі, соціальних потребах та ролі юриста в суспільстві, а не на розвитку правничих навичок та вмінь;
- акцент на громадській роботі з людьми, які потребують правової допомоги, але не мають ресурсів, щоб задовольнити ці потреби достатньою мірою або взагалі [9].

Діяльність юридичної клініки фокусується на набутті практичних навичок щодо проведення інтерв'ювання клієнта, встановлення фактів справи, вміння здійснювати аналіз нормативно-правової бази, складати процесуальні документи і вести документацію, набутті навичок у спілкуванні з державними органами, а також у володінні юридичною етикою. До того ж розвивається здатність до критичного мислення, комунікабельність, високі моральні та вольові якості [10, с. 39–40].

Згідно з цим відсутність реального клієнта і відповідно можливості консультування та представлення інтересів реального клієнта позбавляє програму права називатися «клінічною». Дійсно історично наявність клієнта в діяльності студента-правника була важливою для клінічної освіти. Проте в умовах сьогодення основний фокус клінічної правничої освіти змістився в бік більшого акценту на навчальному досвіді здобувача. Хоча громадська робота через надання допомоги соціально незахищеним членам суспільства все ще залишається важливим компонентом більшості клінічних програм, слід погодитись, що розвиток діджиталізації відкриває нові можливості для юридичної клінічної освіти.

Е. S. Milstein зазначає, що клінічна юридична освіта є досягнутим освітнім результатом, а не наявністю «клієнта» в процесі, і поділяє клінічну юридичну освіту на три гілки: внутрішні клініки з реальними клієнтами, стажування та симуляції [11].

J. Giddings зазначає, що «клінічне викладання може бути корисно охарактеризоване за допомогою клінічного континууму, який пов'язаний зі ступенем контролю, що здійснюється над навчальним середовищем. Акцент на критиці та рефлексії є постійним, тоді як контроль над середовищем варіюється. Симуляційні вправи повинні бути дуже ретельно сплановані та контрольовані, клініки з живими клієнтами та зовнішні практики бачать, як студенти реагують на відносно неструктуровані ситуації» [12].

Так, сьогодні, окрім клінік з реальними клієнтами, здобувачі-правники по всьому світу беруть участь у підвищенні обізнаності щодо юриспруденції через різні програми, курси, заходи тощо. Наприклад, щодо обізнаності громадськості про юридичні права існує міжнародна програма Street Law (<https://www.street-law.org/>) вивчення професійної етики та практичні навички відпрацьовуються за допомогою симуляцій (змагань, турнірів, дебатів, імітаційних судових засідань тощо), закордонні юридичні клініки включають у себе також стажування.

Юридична клініка Донецького національного університету імені Василя Стуса для відпрацювання юридичних навичок, крім класичного напряму консультування клієнтів, також організовує різні заходи – симуляції. Наприклад, компетентності, як-от здатність застосовувати норми та інститути права, захист прав суб'єктів господарювання, здатність до самостійної підготовки проєктів

актів правозастосування тощо здобувачами, відпрацьовуються в Всеукраїнських змаганнях з господарського права та процесу ім. професора С. З. Михайліна, Всеукраїнських змаганнях з цивільного права та процесу, Всеукраїнських змаганнях з трудового права тощо. Питання щодо альтернативного вирішення спору, а саме посередництва в трудових спорах, розкривається на Всеукраїнській осінній школі «Посередництво у врегулюванні колективних трудових спорів», де здобувачі мають можливість взяти участь у рольовій грі та відпрацювати відповідні навички. Навички ораторського мистецтва також відпрацьовуються на турнірі «Переговорний батл», що проводиться на юридичному факультеті, та Юридичні онлайн-дебати ОНУ імені І. І. Мечникова – ДонНУ імені Василя Стуса. В рамках Міжнародної віртуальної школи «LECOM» клініцисти ДонНУ імені Василя Стуса мали можливість не тільки дізнатись про закордонний досвід юридичних клінік, відвідати лекції зарубіжних професорів та поспілкуватися на правову тематику, і про студентське життя зі здобувачами юридичної освіти зарубіжних університетів. Також клініцисти ДонНУ імені Василя Стуса залучені до роботи у напрямі Street Law.

Зміст програм юридичної клінічної освіти може відрізнятись в різних країнах та університетах однієї країни, однак вбачається, що всі вони мають спільні риси, а саме: тренування професійних навичок, навчання на досвіді та прищеплення професійних цінностей громадської відповідальності й соціальної справедливості.

Різні форми відпрацювання юридичних навичок дають змогу максимально розкрити юридичну клінічну освіту, що цілком узгоджується з концепцією на глобальному рівні. Те, що юридичну клінічну освіту зараз можна описати як глобальний рух, свідчить:

- велика кількість транснаціональних співпраць між клініцистами з різних куточків світу;
- існування дійсно глобальних організацій, таких як Глобальний альянс із юридичної освіти (GAJE);
- дедалі ширше включення клінічної методології викладання в навчальні програми правничих шкіл по всьому світу;
- юридичні публікації, присвячені розвитку юридичної клінічної освіти по всьому світу.

Отже, можна зробити висновок, що сьогодні в глобальному контексті концепція юридичної клінічної освіти є ширшою, ніж та, яка була на початку, а також відсутність клієнта в процесі не позбавляє програму права називатися «клінічною».

Діджиталізація є однією з найбільш динамічних змін, яка надає багато нових можливостей, однак важливо пам'ятати, що ті, хто найбільше потребує

правової допомоги, часто також є найбільш незахищеними верствами населення. Однією з найважливіших проблем є те, як забезпечити, щоб найбільш незахищені верстви населення продовжували отримувати належні та адресні правові послуги. Також слід враховувати, що люди похилого віку та люди, що живуть у сільській місцевості, менш схильні використовувати інтернет для вирішення правових проблем. Також слід зазначити, що діджиталізація несе певні загрози, наприклад, у контексті кібербезпеки [13, с. 272] захисту персональних даних. Незважаючи на те, що зазвичай до юридичних клінік звертається мало-забезпечене населення, і навряд чи їх персональні дані можуть бути цікаві для кіберзлочинців, прояви кібератак важко спрогнозувати, а тому це не виключає загрозу, особливо сьогодні, в умовах воєнного стану в Україні [14, с. 62].

Висновки. З розвитком цифрових технологій наближається новий етап в еволюції юридичної клінічної освіти. Сьогодні вже відчувається вплив технологій на юридичну клінічну освіту, сучасні технології дистанційного навчання та відеоконференцій надають більше можливостей для клінічної роботи за межами місцевих, державних та національних кордонів, а також уможливить співпрацю між кількома навчальними закладами та на різних майданчиках. Так, за допомогою різних платформ, застосунків, програм юридичні клініки різних університетів і в межах однієї країни, і різних країн мають можливість працювати між собою, з національними та міжнародними організаціями в широкому спектрі суспільно значущих проєктів. До того ж клініцисти через власні та глобальні мережі можуть співпрацювати з колегами-однодумцями для покращення клінічних пропозицій та максимізації переваг цифрових технологій.

Завдяки розвитку комунікаційних технологій місце проходження практики тепер може бути розташоване в будь-якій точці світу. Завдяки розвитку відео-технологій здобувачі вищої юридичної освіти можуть провести співбесіду з клієнтом, який перебуває в іншому місті чи країні.

Юридична клінічна освіта – це глобальний рух, і переваги, притаманні юридичній клінічній освіті в умовах діджиталізації, не визначаються національними кордонами. Хоча кожна юридична клініка стикається з власними унікальними викликами щодо доступу до швидкої та надійної мережі, доступу до ресурсів, необхідних для реалізації онлайн-програм тощо, проте вплив діджиталізації на юридичну клінічну освіту одночасно є значним викликом та відкриттям нових можливостей.

Список використаних джерел

1. Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні: навч. посібник. Київ: КНТ, 2009. 96 с.
2. Мудрак Р. Генеза становлення інституту юридичних клінік у світі та Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3(11). С. 31–35.

3. Калаченкова К. О. Правові аспекти диджитал суспільства. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 28–32. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.5. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/5.pdf
4. Frank J. Why Not a Clinical Law School? 1933. 81 U. Pa. L. Rev. 907. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Why-Not-a-Clinical-Lawyer-School-Frank/d78d2cc4e4c7e0fef6a9b3d63f3ace5bdea0d108>
5. Martin Barry M., Dubin J., Joy P. Clinical Education for this Millennium: The Third Wave. *Clinical Law Review*, 2000. Vol. 7:1. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2548228
6. Rowe W. Legal Clinics and Better Trained Lawyers – A Necessity. 1917. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/illr11&div=66&id=&page=>
7. Калаченкова К. О., Титова О. В. Імітаційна клініка як засіб формування компетентностей студентів юридичних спеціальностей. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1–2. С. 155–163. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/6614>
8. Evans A. Global Agendas, Cultural Capital, and Self-assessment of Clinical Legal Education Programs. *Monash University Law Review*, 2012. Vol. 38, № 2. P. 55–81. URL: <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/LegEdDig/2013/17.html>
9. McCrimmon Les A. Mandating a Culture of Service: Pro Bono in the Law School Curriculum. 2003. 14(1) *Legal Education Review* 53. URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2003/4.html>
10. Калаченкова К. О. Функціонування юридичної клініки як практичної складової юридичної освіти в умовах диджиталізації. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року) / уклад.: О. О. Коваленко, Т. Г. Головань, М. Д. Ждан; за ред. О. О. Коваленко*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 39–40.
11. Elliott S. Milstein. Clinical Legal Education in the United States: In-House Clinics, Externships, and Simulations. *Journal of Legal Education*. Vol. 51, № 3 (September 2001). P. 375–381. URL: <https://www.jstor.org/stable/42893708>
12. Giddings J. A Circle Game: Issues in Australian Clinical Legal Education. *Legal Education Review* 33. 1999. № 10(1). URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/1999/2.html>
13. Калаченкова К. О. Диджиталізація сучасної освіти. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*: збірник матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 27 жовт. 2022 р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2022. С. 271–272.
14. Калаченкова К. О. Щодо питання кібербезпеки в Україні. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 61–63. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoju_29.04.2022.pdf#page=61

References

1. Halai, A. O. (2009). *Osnovni navchalni komponenty yurydychnoi klinichnoi osvity: shliakhy vprovadzhennia klinichnogo spetskursu ta praktyky studentiv u navchalnyi protses vyshchyykh navchalnykh zakladiv v Ukraini: navch. posibnyk*. Kyiv: KNT.
2. Mudrak, R. (2017). *Heneza stanovlennia instytutu yurydychnykh klinik u sviti ta Ukraini. Aktualni problemy pravoznavstva*. 2017. 3(11), 31–35.

3. Kalachenkova, K. O. Pravovi aspekty didzhytal suspilstva. *Pravo i suspilstvo*. 2023, 2(1), 28–32. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.5. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/5.pdf
4. Frank, J. (1933). Why Not a Clinical Law School? 81 U. Pa. L. Rev. 907. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Why-Not-a-Clinical-Lawyer-School-Frank/d78d2cc4e4c7e0fef6a9b3d63f3ace5bdea0d108>
5. Martin Barry, M., Dubin, J., Joy, P. (2000). Clinical Education for this Millennium: The Third Wave. *Clinical Law Review*, Vol. 7:1, Fall. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2548228
6. Rowe, W. (1917). Legal Clinics and Better Trained Lawyers – A Necessity. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/illlr11&div=66&id=&page=>
7. Kalachenkova, K. O., Tytova, O. V. (2018). Imitatsiina klinika yak zasib formuvannia kompetentnosti studentiv yurydychnykh spetsialnotei. *Pravnychyi chasopys Donetskoho universytetu*. 2018. 1–2, 155–163. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/6614>
8. Evans, A. (2012). Global Agendas, Cultural Capital, and Self-assessment of Clinical Legal Education Programs. *Monash University Law Review*, 38(2), 55–81. URL: <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/LegEdDig/2013/17.html>
9. McCrimmon, Les A. (2003). Mandating a Culture of Service: Pro Bono in the Law School Curriculum. 14(1) *Legal Education Review* 53. URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2003/4.html>
10. Kalachenkova, K. O. (2022). Funktsionuvannia yurydychnoi kliniky yak praktychnoi skladovoi yurydychnoi osvity v umovakh didzhytalizatsii. *Vyklyky pravnychoi profesii v umovakh voiennoho stanu: tezy dopovidei ta naukovykh povidomlen uchasnykiv kruhloho stolu prysviachenoho do Dnia yurysta (6 zhovtnia 2022 roku) / O. O. Kovalenko, T. H. Holovan, M. D. Zhdan; O. O. Kovalenko (red.). Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2022, 39–40.*
11. Elliott, S. Milstein (2001). Clinical Legal Education in the United States: In-House Clinics, Externships, and Simulations. *Journal of Legal Education*, 51(3) (September 2001), 375–381. URL: <https://www.jstor.org/stable/42893708>
12. Giddings, J. (1999). A Circle Game: Issues in Australian Clinical Legal Education. *Legal Education Review* 33, 10(1). URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/1999/2.html>
13. Kalachenkova, K. O. (2022). Didzhytalizatsiia suchasnoi osvity. *Innovatsiini transformatsii v suchasni osviti: vyklyky, realii, stratehii: zbirnyk materialiv IV Vseukr. vidkr. nauk.-prakt. onlain-forumu, Kyiv, 27 zhovt. 2022 r. / I. M. Savchenko, V. V. Yemets (red.). Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy», 271–272.*
14. Kalachenkova, K. O. (2022). Shchodo pytannia kiberbezpeky v Ukraini. *Diiialnist derzhavnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoho naukovopraktychnoho onlain-seminaru (v avtorskii redaktsii), (m. Kryvyi Rih, 29 kvitnia 2022 roku). Kryvyi Rih, 61–63. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoyu_29.04.2022.pdf#page=61*

Kateryna Kalachenkova. Digitalization and legal clinical education

The article focuses on the development of legal clinical education under the influence of various innovations and changes taking place in the legal arena in the context of digitalization. The author examines the scientific positions on the development of legal clinical education, including in the context of digitalization. The development of legal clinical education is briefly described. It is noted that historically, the presence of a «real client» in the activities of a law student has been an important component of legal clinical education. However, the author emphasizes that, in today's

environment, the main focus of legal clinical legal education has shifted towards a greater emphasis on the student's learning experience. Practical skills of a future lawyer can be practiced not only while working with «real clients» but also through «simulation», namely: debates, mock trials, tournaments, competitions, etc. It is argued that the contents of legal clinical education programs have common features, such as: training of professional skills, experiential learning, and inculcation of professional values of social responsibility and social justice. The article emphasizes that the development of digitalization opens up new opportunities for legal clinical education. It is noted that various forms of legal skills training, including with the help of modern technologies, allow maximizing the potential of legal clinical education, which is fully consistent with the concept at the global level. It is noted that the global movement of legal clinical education is confirmed by: a large number of transnational collaborations between clinicians from different parts of the world; the existence of international global organizations (e.g., the Global Alliance for Legal Education); inclusion of clinical teaching methodology in the curricula of law schools around the world; legal publications devoted to the development of legal clinical education around the world. It is concluded that due to the development of communication technologies, the boundaries of legal clinical education are blurred.

Keywords: legal clinical education, digitalization, law school, legal clinic, digital technologies.

УДК 340.1:004

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.2.4

Кривешко Ірина Володимирівна,

здобувачка ступеня «Доктор філософії»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

РОЗВИТОК DIGITAL-СУСПІЛЬСТВА

ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Метою наукової статті є аналіз позитивних та негативних аспектів digital-суспільства як детермінанта формування інформаційної культури.

Проаналізовано співвідношення діджиталізації з суміжними категоріями, а саме: цифровізацією (діджитизацією), технологізацією, діджитал-трансформацією.

У науковій статті підтримується та додатково обґрунтовується позиція, що діджиталізація являє собою комплексне явище, пов'язане, по-перше, з оцифруванням інформації, трансфером її з матеріальних носіїв на віртуальні (цифровізацією), а по-друге, зі впровадженням комп'ютерних технологій в усі сфери буття людини (технологізацією). Отже, елементами діджиталізації визнаються цифровізація та технологізація.

Надано додаткові аргументи на користь того, що діджиталізація суспільства пов'язана з позитивними та негативними чинниками впливу на суспільство. Проаналізовано негативні наслідки діджиталізації, зокрема: недостатній рівень захисту персональних даних, інформаційна нерівність та інформаційний розрив, інформаційні залежності та розлади психіки, велика кількість інтернет-реклами та шкідливого контенту тощо.

Зроблено висновок, що подолати негативний бік діджиталізації можливо лише завдяки системному формуванню інформаційної культури на суспільному рівні. Інформаційна культура окремою особистості має суттєве значення у тому сенсі, що здатна забезпечити в інформаційному просторі саме її, але на глобальному рівні проблему не вирішує.

Відзначається подвійна роль інформаційної культури в аспекті правосвідомості: з одного боку, інформаційна культура є одним із зовнішніх проявів правосвідомості (нарівні, наприклад, з правовою культурою); а з іншого, – індикатором її високого рівня.